

Wprowadzenie

Piłka nożna zawsze była integralną częścią moich zainteresowań, wręcz mojego życia. Pasjonowałem się nią od wczesnego dzieciństwa, kiedy to z ojcem Janem Melosikiem oglądałem mecze piłkarskie na stadionie przy ulicy Rolnej w Poznaniu – siedzibie Warty Poznań, w której (podobnie jak i w Zawiszy Bydgoszcz) mój ojciec grał w młodości. Fascynacja piłką towarzyszyła mi w młodości i trwa aż do dzisiaj, a szczególnie ekscytujące są dla mnie mecze polskiej drużyny narodowej. Najważniejsze triumfy zapadły mi w pamięć na całe życie, podobnie jak i postacie moich piłkarskich bohaterów, w kolejności, w jakiej ich dzisiaj pamiętam (aby wybrać tylko tych dla mnie najważniejszych): Włodzimierz Lubański, Zbigniew Boniek, Jan Tomaszewski, Jerzy Dudek, Robert Lewandowski.

Ta książka dotyczy kulturowych kontekstów piłki nożnej. Sport ten stanowi bowiem znakomitą egzemplifikację problemów związanych z globalizacją i glokalizacją, czyli kulturową lokalną readaptacją globalnych praktyk. Odnosi się to w tej książce do Brazylii, Argentyny, Stanów Zjednoczonych i Japonii, chociaż – dla celów porównawczych – nieco uwagi koncentruję także na dwóch krajach europejskich: Niemczech i Holandii. Osobny rozdział poświęcam kobiecej piłce nożnej.

Nie ma w tej książce rozdziału, który zapewne w niej być powinien: o angielskiej (czy szerzej: brytyjskiej) piłce nożnej, zwanej zwykle „kolebką” tej dyscypliny sportu. Jak pisze z pewną przesadą Tom Gibbons: „Angielski futbol nie odzwierciedla Anglii, lecz wręcz powołuje ją do życia”, to tu bowiem w największym stopniu konstruowana jest różnica między Anglią a innymi częściami Wielkiej Brytanii¹. W przypadku Wielkiej Bry-

¹ T. Gibbons, *English National Identity and Football Fan Culture. Who Are Ya?* Farnham 2014, s. 10–11.

tanii piłkarskie drużyny narodowe służą jako jeden z najważniejszych wyróżników tożsamości i odrębności Anglii, Szkocji, Walii i Irlandii Północnej, a mecze między ich narodowymi drużynami piłkarskimi przypominają „święte wojny”. O brytyjskiej piłce nożnej można – moim zdaniem – napisać tylko w jeden sposób: całą książkę. Tutaj stanowić ona dla mnie będzie wielokrotnie tylko układ odniesienia dla rozważań o innych krajach.

Książka ta jest wynikiem moich osobistych fascynacji piłką nożną i jej akceptacji jako zarówno niezwykle atrakcyjnej praktyki kulturowej, jak i płaszczyzny identyfikacji, a także jako przedmiotu moich zainteresowań badawczych. Nie oznacza to, że nie jestem świadomy krytyki tej dyscypliny sportu. I tak Umberto Eco uznawał piłkę nożną „za pozbawione sensu ruchy” i „pozbawiony znaczeń spektakl”; pisał też, że „debaty na temat sportu są najprostszym substytutem debat politycznych”². Z kolei Juan José Sebreli w niezwykle ostrej wypowiedzi stwierdził, że piłka nożna stanowi jeden z najpotężniejszych środków „indoktrynacji młodego pokolenia i mas w celu ich depolityzacji i [...] dostosowania do rywalizacji, do agresji społecznej [...], do fanatyzmu, do irracjonalnych działań, do dyskredytacji jednostki w obliczu kultury idoli, do podporządkowania się autorytaryzmowi, do rezygnacji z krytycznego ducha i niezależnego myślenia [...]”³. Inni krytycy pisali również, iż „piłka nożna pozostaje jedną z najbardziej inwazyjnych mydlanych oper naszych czasów”, „dostarcza nam zestawu intensywnie odurzających [...] emocji”⁴, a także „osobistego a jednocześnie kolektywnego [...] urojonego systemu”⁵. Stanowi „terapeutyczne delirium”⁶ i „magiczną przestrzeń marzeń”, „na zawsze iluzoryczną, lecz na zawsze urzekającą”⁷. „Cały szereg odmiennych [kulturowo] społeczeństw nieuchronnie znajduje się w pułapce niedającej się powstrzymać dekadencej trywialności”⁸. W tym kontekście Christian Bromberger pisze o koniecznych do wyjaśnienia rozbieżnościach między „marnością gry a intensywnością pasji, które wzbudza”⁹. Oczywiście, jako

² Por. J. Tobin, *Soccer Conspiracies: Maradona, CIA, and Popular Critique* [w:] *Sport in Latin America and the Caribbean*, red. J.L. Arbena, D.G. LaFrance, Wilmington 2002, s. 52–53.

³ Por. tamże, s. 53.

⁴ C. Oakley, *Football Delirium*, London 2007, s. 4.

⁵ Tamże, s. 5.

⁶ Por. tamże, s. 9.

⁷ Tamże, s. 15.

⁸ Por. tamże, s. 21.

⁹ C. Bromberger, *Football as world-view and as ritual*, „French Cultural Studies”, 1995, nr 6, s. 293.

entuzjasta tej dyscypliny sportu nie zgadzam się z totalnością powyższej krytyki; tezy te można zresztą odnieść do wielu innych współczesnych, intrygujących setki milionów ludzi, przejawów kultury współczesnej, takich na przykład, jak muzyka, moda czy popularny film.

Niezależnie zresztą od krytyki piłka nożna jest bez wątpienia jedną z najbardziej globalnych (i powszechnie akceptowanych) praktyk kulturowych, urzeczywistnianych na stadionach całego świata, w niekiedy bardzo skomplikowanych procesach readaptacji. Przy zachowaniu homogeniczności na poziomie globalnym (zachowanie tradycyjnych zasad gry, zrzeszania się w federacji FIFA oraz uczestnictwa w ogólnoświatowych czy kontynentalnych rozgrywkach) dyscyplina ta jest do pewnego stopnia heterogeniczna na poziomie lokalnym, pozwala artykułować lokalne tożsamości i specyfikę lokalnej kultury. Ponadto, z uwagi na ogromne zainteresowanie piłką nożną i jej atrakcyjność, stanowi ona pryzmat, przez który poszczególne narody postrzegają globalny świat, a także przez które świat patrzy na te narody. Porażki i zwycięstwa są źródłem generalizacji na temat miejsca narodów w społeczeństwie globalnym oraz partykularnych cech narodowych, tak jak one przejawiają się na boisku (decydując o sukcesach oraz porażkach). Przy tym to właśnie stadion piłkarski jest miejscem, gdzie „biedni mogą zwyciężyć bogatych, a drużyny krajów Trzeciego Świata – drużyny krajów najbogatszych”¹⁰. Niekiedy ma się przy tym wrażenie, że piłka nożna jest jedną z najbardziej integralnych części składowych globalnego kapitału kulturowego danego narodu.

Podjęmę próbę wykazania tego w kolejnych rozdziałach książki, poświęconych poszczególnym krajom (ich wybór, jak zobaczymy, nie był przypadkowy). W skład drugiej części jej tytułu wchodzi trzy pojęcia: tożsamość, kultura i władza. Pierwsze z nich odnosi się do roli tej dyscypliny sportu w kreowaniu tożsamości narodowej – globalnej, ale także indywidualnej (poszczególnych zawodników i kibiców piłkarskich). Drugie pojęcie dotyczy procesów kulturowych readaptacji piłki nożnej przez konkretne społeczeństwa – o odmiennych tradycjach, warunkach i geopolitycznym statusie w globalnym świecie. Z kolei kategoria władzy dotyczy, w pierwszym swoim kontekście, relacji między tym centrum piłki nożnej, jakim jest Europa, a innymi kontynentami. Drugi kontekst dotyczy władzy piłki nożnej (i poszczególnych graczy) w procesach tworzenia systemów identyfikacji kibiców z drużynami (na poziomie lokalnym, re-

¹⁰ Por. J. Tobin, *Soccer Conspiracies: Maradona...*, dz. cyt., s. 67.

gionalnym czy narodowym). Wreszcie trzeci kontekst – bardzo banalny, ale jakże ważny – odnosi się do panowania zawodnika nad piłką, które jest istotą tej gry.

Na zakończenie pragnę podziękować drowi hab. Maciejowi Bernasiewiczowi z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach za konstruktywną recenzję tej książki, a także prof. drowi hab. Wiesławowi Theissowi za niezwykle inspirujące dyskusje na temat roli piłki nożnej w naszym życiu i życiu społeczeństw współczesnych.